

Türkiye'nin Bitmeyen Derdi, "Kayıtdışı"

Erdem ALPTEKİN

2006 ekonomi verileri; sayısal anlamda 2001 krizinden bu yana epeyce yol kat ettiğimizi gösteriyor.

- ❖ Ekonomimiz 20 dönem kesintisiz büyüdü,
- ❖ Kamu net borç stoğumuzun milli gelire oranı yüzde 90'lardan yüzde 44,8'e geriledi,
- ❖ İhracat miktarında tarihin rekoru 85 milyar dolar ile kırıldı,
- ❖ Kişi başına düşen milli gelirimiz 5477 dolara ulaştı,
- ❖ Enflasyon oranları; 3 haneli rakamları unuttu ve tek haneli rakamlarda kalıcı olma mücadelesini devam ettiriyor.

Pozitif gelişmelere rağmen ekonomide taşların yerine oturmadığını görmekteyiz.

Yüksek faiz-düşük kur ikilemi arasında sıkışan reel kesimin büyük zorluklar yaşadığına tanık oluyoruz.

Düşük kurun, ihracatçı kesimin fiyat üstünlüğünü yitirmesine ve ithalatın yaygınlaşmasına neden olduğunu söylemek mümkün.

Dünyanın en yüksek reel faiziyle borçlanmak zorunda kalan reel kesimin temsilcileri, ülkemiz içinden borçlanmak yerine ülke dışından borçlanma yolunu seçtiler.

Bugün özel sektör dış borcunun 121,2 milyar dolar olması ve bu borcun gün geçtikçe artması, ekonomi için büyük bir risk teşkil etmekte.

Döviz kurlarının uzun bir süredir aynı seviyelerde seyretmesi ve Türk Lirasının aşırı değerli olduğunun uzmanlar tarafından sık sık dile getirilmesi, hassasiyetin ne derece büyük olduğunu gözler önüne seriyor.

Ancak; 2 yıl önce de Dolar/Lira paritesinin 1.3 seviyelerinde olduğunu unutmamak gerek.

Yanı sıra; kalıcı bir sorun olmaya başlayan dış ticaret açığı ve cari açık sorununu da görmezden gelmek mümkün değil.

31,3 milyar dolar olan cari açığın yaklaşık 20 milyar doları doğrudan yabancı sermaye ile 2006 yılında finanse edildi.

2007 yılında da en az 2006 yılındaki kadar yabancı sermaye çekileceği beklentisi hakim ancak cari ve dış ticaret açığının nereye kadar sürdürülebilir olabileceğine ilişkin soru işaretleri mevcut.

20 çeyrektir kesintisiz büyüyen ekonomimizin aynı derecede iş imkanı yaratamaması ve büyümenin, istihdam yaratmayan büyüme olarak adlandırılması sözkonusu.

İşsizlik sorunu, hala ekonomimizin kanayan yarası olmaya devam ediyor.

Ekonomide 2001 krizinden bugüne ciddi mesafeler alınmasına rağmen ekonomide bazı yapısal sorunların çözülemediğine tanık oluyoruz.

Ekonomimizde kayıtdışı işlemlerin fazlalığı, ekonomiye duyulan güvenin azalmasına neden oluyor.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu, Kasım 2006-Şubat 2007 arasında yapılan denetimler sonucunda, kayıt dışı çalışan 13 bin 787 kişinin tespit edildiğini bildirdi.

Ancak kayıtdışı çalışan sayısının çok daha fazla sayıda olduğunu ve ekonomi için büyük bir yük oluşturduğunu görüyoruz.

İşverenlerin, işçilerin ve kendi hesabına çalışanların; vergi, sigorta primi gibi mali yükümlülüklerinden kaçındığı ve bürokratik işlemlerden kurtulmak amacıyla kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde buldukları ve elde ettikleri kazancı kayıtdışında bıraktıkları bir ortam sözkonusu.

Bu noktada;

- Vergi yükünün ağır olması ve etkin bir vergi denetiminin gerçekleştirilememesi,
- İstihdam üzerindeki mali yüklerin fazla olması,
- Çok düşük ücretle çalışmaya razı olan kişilerin fazla olması ve niteliksiz işgücü,
- Bürokratik işlemlerin fazlalığı,
- İşgücü maliyetlerinin yüksek olması,
- Sosyal güvenlik hizmetlerinin yeterince cazip olmaması,
- Gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluk,
- İşgücünün eğitimsizliği ve nitelikli çalışan sayısına olan ihtiyaç,
- İşgücü Piyasasında yaşanan değişimler ve teknoloji yoğun üretim,
- Kurumlar arası koordinasyon eksikliği

vb.nin kayıtdışı işlem hacmini arttıran unsurlar olarak ön plana çıktığını görmek mümkün.

Kayıtdışı ekonomi ve nedenleri konusunda detaya girmek gerekirse;

Kayıtdışı ekonomi, istatistikî yöntemlerle tahmin edilemeyen ve GSMH hesaplarına yansımayan mal ve hizmet üretimini ifade etmekte.

Kayıtdışı istihdam ise, istihdama katılan kişilerin çalışmalarının gün veya ücret olarak ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesidir.

Özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde, kayıtdışı ekonominin toplam ekonomi içerisinde büyük bir yer kapladığı görülüyor.

AR&GE BÜLTEN 2007 MAYIS- EKONOMİ

Yıllardır çok konuşulan kayıtdışı sorununa hala tam anlamıyla bir çözüm bulunabilmiş değil.

Kayıtdışının ülkemizde yıllardır çare bulunamayan kronik bir hastalık haline gelmesinde,

- Uygun yatırım ortamının sağlanamaması,
- Yüksek işsizlik ve enflasyon,
- Gelir dağılımının adaletsizliği,
- Hukuk sistemi ve bürokratik hantallık,
- Siyasi yapılanma ve siyasetin ekonominin önüne geçirilmesi,
- Vergi sistemi ve denetimsizlik,
- Mevcut sosyal güvenlik sisteminin yapısı

etkin faktörlerdir.

TÜİK tarafından yapılan Hane Halkı İşgücü Anketlerine dayanarak, Türkiye’de kayıtdışı istihdamın yapısı ve boyutlarını incelemek mümkün.

Tablo 1: 2006 Hane Halkı İşgücü Anketi Aralık Dönemi Sonuçları

TÜİK – KAYITLILIK DURUMUNA GÖRE İSTİHDAM					
(Kasım-Aralık-Ocak)					
Türkiye Nüfusu		İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	İşgücüne Katılma Oranı	
73.033.000		% 42,5	%10,5	%47,5	
Kayıt Dışı Ücretli ve Yevmiyeli		3.809.000			
Kayıt Dışı Kendi Hesabına-İşveren		3.709.000			
Kayıt Dışı Ücretsiz Aile İşçisi		2.912.000			
Toplam Kayıt Dışı İstihdam		10.430.000			
Toplam İstihdam		21.185.000			
Kayıt Dışı Oranı		%47,1			
SSK Kapsamına Alınması Gereken Kişi Sayısı	Ücretli	2.477.000	Bağ-Kur Kapsamına Alınması Gereken Kişi Sayısı	İşveren	309.000
	Yevmiyeli	1.332.000		Kendi Hesabına	3.400.000
	Toplam	3.809.000		Toplam	3.709.000
2006 YILI ARALIK AYI İTİBARIYLA ZORUNLU SİGORTALI SAYILARI					
SSK					8.254.099
Bağ-Kur					3.575.629
Emekli Sandığı					2.420.897
TOPLAM					14.050.625

Kaynak: TÜİK

Ülkemizde toplam istihdamın yaklaşık olarak yarısını kayıtdışı istihdamın oluşturduğu düşünülürse, ekonomideki gelir kaybının ciddi boyutlarda olduğu görülür.

Kayıtdışı istihdam, en çok tarım kesiminde; büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu ücretsiz aile işçisi statülü çalışanlar arasında yaygın.

Ayrıca literatürde; kayıt dışı ekonominin üçlü bir ayrıma tabi tutulduğunu görüyoruz.

- ✓ Beyan dışı ekonomik faaliyetler
- ✓ Gayri resmi ekonomik faaliyetler
- ✓ Yasa dışı ekonomik faaliyetler

Kayıt dışı çalışma gayri resmi sektörlerde ortaya çıkabileceği gibi resmi sektörlerde de ortaya çıkabilmekte.

Kayıtdışı istihdamla mücadelede; çalışan çocuklar ve kaçak olarak çalışan yabancı işçiler, öncelikli mücadele alanları olarak gösteriliyor.

6–17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan yüzde 5,9'u ekonomik bir işte çalışıyor, bir başka ifadeyle 958.000 çocuk istihdam ediliyor.

Çalışan çocukların yüzde 31,5'i bir okula devam ederken, yüzde 68,5'i öğrenimine devam etmiyor.

Okul çağındaki çocukların, eğitimlerini tamamlamadan çalışma hayatına atılması, hem ekonomik hem de sosyal boyutları ile ülkemizin kalkınmasında büyük bir engel teşkil ediyor.

Ülkemizde ihracatın artması, küresel piyasalara açılım ve uluslar arası kuruluşlarla ilişkilerin gelişmesi sonucu çocuk işçi sayısında önemli gelişmeler yaşandı.

Ekim 1994 döneminden 2006'nın son çeyreğine gelindiğinde istihdam edilen (6–14 yaş) çocuk işçi sayısının gün geçtikçe azaldığını görmekteyiz.

Nitekim bunların istihdam aldıkları pay 13 yıl önce yüzde 8.8 iken bugün yüzde 2.6'ya geriledi.

Çalışan çocukların yüzde 40,9'u tarım (392 bin kişi), % 59,1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, yüzde 53'ü ücretli veya yevmiyeli, yüzde 2.7'si kendi hesabına veya işveren, yüzde 43,8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yüzde 2–3 gibi oranda düşük tarım istihdamı sözkonusu iken ülkemizde ise bu oran yüzde 25,5 civarında.

Özellikle tarım sektöründe kayıtdışılığın yoğun oranda yaşandığından söz etmemiz gerekir.

Tarım dışında istihdam edenlerin oranının AB ekonomilerinde yüzde 40'ların üzerinde seyretmesine rağmen ülkemizde yüzde 25 civarında bir seyir izlediği görülüyor.

Yabancı kaçak işçi çalıştırılması da kayıtdışına neden olan önemli etmenlerden biri.

Yabancı kaçak işçi, bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyeti ile bağlı olmadan, mevcut yasal düzenlemelere uygun oturma, çalışma izni veya konaklama izni bulunmadan çalışan birey olarak tanımlanıyor.

Yabancı kaçak işçilik olgusu, bir yandan çevresindeki ülkelerde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal değişme süreçlerinin, bir yandan da küreselleşme sürecinin karmaşık etkileri sonucu ortaya çıkmıştır.

Ülkemizdeki yabancı kaçak işçiler genellikle KOBİ'lerde, özellikle inşaat, döküm, deri, tekstil, plastik, tarım, gemicilik, yükleme-boşaltma, temizlik, tezgâhtarlık, otelcilik vb. işlerinde çalıştırılıyorlar.

Yabancı kaçak işçiliğin genellikle Marmara, Ege, Akdeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinde yoğunlaştığını görüyoruz.

Asgari ücrete razı hatta onun da altında hiçbir güvencesi olmadan çalışmaya hazır birçok insanımızın olduğu da bir gerçek.

Kayıtdışı sorununu körüklemesi kaçınılmaz olan bu durumdan kurtulabilmemiz için, işgücümüzün ve işgücüne istihdam sağlayan şirket ve sektörlerin niteliğini yükseltmemiz, yeni istihdam alanları yaratmamız gerekiyor.

Kayıtdışı ekonomiyi etkilemesi beklenen bir diğer etken de asgari geçim indirimi.

Vergi iadesinin kaldırılması ile birlikte kayıtdışı ekonominin artacağını ve vergide denetimin etkin bir biçimde sağlanamaması halinde vergi gelirlerinde ciddi bir azalışın sağlanacağı düşüncesi hakim.

Ancak vergi bilinci oluşması ve belge verme ve alma alışkanlığının artması amacıyla yürürlüğe giren vergi iadesi sisteminin de ne derece yararlı olduğunu tartışmak gerek.

Beyan edilen rakamlara baktığımızda, kayıtlı ekonominin yerleşmesinde iyi noktada olmadığımızı görüyoruz.

Gelir vergisi mükelleflerinden yüksek bir oranının asgari ücretli çalışandan daha az matrah beyan etmesi sistemin iyi işlemediğine iyi bir örnek.

Ücretlilere vergi iadesinin amacı, beyan esasına tabi mükelleflerde kayıtdışılığı azaltmaktır.

Ancak yukarıdaki örnek sistemin başarılı olamadığının kanıtı olarak gösterilebilir.

Asgari geçim indiriminin de bu nedenle ön yargılardan bağımsız bir şekilde düşünülmesi ve eski sistemle karşılaştırma yapılması gerekiyor.

Modern vergi sistemine sahip hemen hemen tüm ülkelerde Asgari Geçim İndirimi uygulandığını yeni sistemin de düşük ücret seviyesinde çalışanların lehine düzenlenmiş olduğu gözükmemekte.

Ancak 01.01.2008 tarihinden itibaren ülkemizde yürürlüğe girecek asgari geçim indiriminin, gelişmiş ülkelerdeki sistemden farklı olduğu görülüyor.

Gelişmekte olan ve dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir ekonomi olduğumuz dikkate alınır, toplam vergi matrahının küçülmesine ve vergi veriminin düşmesine neden olması sözkonusu.

İngiltere, ABD, Almanya gibi gelişmiş ülkelerde mükelleflerin değişik kriterlere göre belirlenen belli tutara kadar olan yıllık gelirinden vergi alınmamakta, bu tutarı aşan gelir üzerinden de düşük oranlarda vergi alınmakta.

Bir kimsenin geliri, fizyolojik varlığının sürdürebilecek kadar ise o kişiden vergi alınmaması sözkonusu.

Dünyada belirli seviyelerde uygulanan asgari geçim indirimi ülkemizde ise sıfır YTL.

Dünyada, insanların insanca yaşaması için gerekli olan asgari tutar, vergi dışı bırakılıyor sadece tutarı aşan miktar üzerinden vergi alınıyor.

Ülkemizde ise gelirin ne kadarının vergi dışı kalacağını belirleyen ölçü, asgari ücretin aylık brüt tutarı olarak belirlenmiş.

Asgari ücretin aylık brüt tutarının yüzde 50'si kadar, en az geçim indirimi uygulanacak.

Ayrıca sistemin ülkemizde sadece ücretlilere yönelik olması, esnaf ve sanatkâr, tüccar gibi diğer beyanname veren kesimi kapsamaması sistemin aksayan yönü olarak karşımıza çıkıyor.

Ücret seviyesi yükseldikçe sistem ücretlinin aleyhine dönüyor.

İlk üç aylık KDV tahsilatının geçen yıla göre hemen hemen aynı olması, yeni sistemin eski sistemi aratmadığını bize göstermekte.

Ocak-Şubat dönemi itibarıyla, KDV tahsilatının yüzde 27,2 oranında düşüş göstermesine, asgari geçim indirimi uygulamasına geçilecek olması nedeniyle fatura-fiş alma eğiliminin azalmasının yol açtığı şeklinde değerlendirmeler yapılmıştı.

Ancak Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada, 2007'nin ilk iki ayında tahsilatın geçen yıla oranla düşük olmasının KDV iadelerinin geçen yıla göre fazla olması ve tahsilatın Mart ayına kaymasından kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Gelecek aylardaki tahsilatlarla önceki yıldaki tahsilatların karşılaştırılması ve sistemin 2008'de uygulamaya geçmesiyle beraber daha sağlıklı bir değerlendirme yapılabilir.

Asgari geçim indiriminin, asgari ücret alan bir kişi için avantaj sağladığı ortada.

Ancak, yüksek ücret kazananların sistemden negatif etkileneceği gözüküyor.

Eski sistemdeki vergi yükünün, yeni sistemle birlikte ailedeki fert sayısının artmasıyla azalması sözkonusu.

“Vergi Takozu” olarak adlandırılan SSK primleri ile ücretler üzerinden ödenen vergilerin toplamı da asgari geçim indirimiyle birlikte net ücrete daha az yansımış durumda.

Asgari geçim indirimine geçilmesi işveren açısından olumlu olarak gözüküyor ancak istihdam vergi yükünde hala ciddi sıkıntılar var.

Ayrıca; şirketler, yüksek vergi ve sosyal güvenlik ödemelerinden oldukça şikayetçiler.

Bu durumun kayıtdışı ekonomiyi canlandırdığını ve bu nedenle kaçak ve çocuk işçi çalıştırdığını savunuyorlar.

Esasında haklı bir gerekçe olarak, OECD ülkelerindeki ücret üzerindeki yükler açısından en üst sıralarda olmamızı gösterebiliriz.

İstihdam piyasamızın önünde ciddi bir engel olan bu duruma bir önlem alınması şart olarak gözüküyor.

KDV ve diğer vergi oranlarının indirilmesi, verginin tabana yayılması ve vergiye karşı direncin düşürülmesi gerekiyor.

İstihdam üzerindeki vergi yüklerinin azaltılmasının, yatırımlar üzerinde olumlu etki doğuracağı ve sürdürülebilir büyümeye hizmet edeceği açık.

Düşük verginin yüksek istihdam ve yatırım ile aynı anlamda olduğunu düşünüyoruz.

İstihdam üzerindeki mali yükleri azaltırken, rasyonel ve dikkatli olmakta fayda var.

Fizibilitesi yapılmadan gerçekleşen işlemlerin kamu gelirlerinde ciddi azalışlar yaratması ve sosyal güvenlik kurumlarının mali durumlarını kısa vadede olumsuz etkileyebileceğini de gözden kaçırmamak gerekiyor.

Bürokratik işlemlerin fazlalığı da işverenler için büyük bir zorluk oluşturmakta.

Bir anonim şirketin kurulması için 24 belge, bir fabrikanın kurulması için 123 belge ve onay, vergi, çalışma ve sosyal güvenlik idarelerine ilişkin olarak 38 belge, odalara zorunlu kayıt için ise 38 belge gerekmekte olduğunu Sosyal Güvenlik Çalışma Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre söyleyebiliriz.

Böylelikle bir fabrika kurabilmek için işverenden toplam 193 belge istenmekte.

2003–2004 yıllarında yapılan düzenlemeler ve alınan tedbirlerle bazı bürokratik işlemlerin azaltılması önemli bir gelişme olup, işlemleri basite indirgemekle ilgili çalışmalar hala devam etmektedir.

Ancak; bugüne kadar kayıtdışı istihdamla mücadele konusunda çok şeyler söylenmesine rağmen yeterli somut adımlar atılamadı.

Projenin hedeflenen sonuca ulaşabilmesinin temel koşulu; karar ve uygulamalarda kamu yönetimi, sosyal taraflar ve sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket etmelerinde yatmakta.

Yatırımcının önünü açmak ve işverenin yükünün hafifletmek için kurumlar vergisinde indirim gerçekleşmiş, KDV indirimlerine yeşil ışık yakılmıştır.

Toplumsal mutabakatın sağlanmasının yanında toplumun tamamının bilinçlendirilmesi ve kayıtlı istihdam için gerekli altyapının hazırlanması gerekmektedir.

Ancak çalışmalar bununla kalmamalı ve istihdam üzerindeki ağır yükler indirilmelidir.

Gayriadiil oranların olmaması ile birlikte insanlar kayıt altına girmekten çekinmeyecekler.

Sürdürülebilir refahın sağlanabilmesi için, kayıtlı büyüyen bir ekonominin var olması gerçeği unutulmamalıdır.

EK: Kayıtdışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi

KADİM projesi Türkiye’de kayıtdışı ve yabancı kaçak işçi istihdamına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmayı hedefliyor.

Projede denetimin etkin, caydırıcı olarak uygulanması, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, mevzuat değişikliklerinin yapılması ve bürokratik engellerin kaldırılması başlıkları altında dört adet faaliyet sürdürülecek.

Bu faaliyetler ile kayıt dışı çalışanların kayıt altına alınması ve yabancı kaçak işçiliğin en az seviyeye indirilmesi hedefleniyor.

Kayıtdışı istihdamın önlenmesi amacıyla, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nca Kayıtdışı İstihdamla Mücadele (KADİM) projesi hazırlanmıştır.

KADİM projesinin başarıya ulaşması için;

- ❖ Toplam kayıtdışı istihdam içerisindeki kayıt altına alınabilecek kısmın kayıt altına alınmasının sağlanması,
- ❖ Yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının önlenmesi ve sayının mümkün olan en düşük seviyeye indirilmesi,
- ❖ Kayıtdışı istihdamın uzun dönemde yaratacağı sosyal ve ekonomik olumsuzluklar konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi,
- ❖ Kayıt altında çalışanların sosyal güvenliklerinin ön plana çıkarılması,
- ❖ İşgücü maliyetlerinin kayıtlı istihdam artışına paralel azaltılması,

AR&GE BÜLTEN 2007 MAYIS- EKONOMİ

- ❖ Etkin ve caydırıcı denetimin sağlanması,
- ❖ Kamu kurumları arasında koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması,
- ❖ Mesleki Eğitimi Geliştirme Projesi (MEGEP)'e destek verilmesi ve nitelikli insan istihdamı sağlanması için çalışmalar yapılması
- ❖ İstihdam üzerindeki vergi yüklerinin azaltılması için enerji ve ara mali ithalatı yatırımlarının artması,
- ❖ Sosyal Güvenlik Sisteminin yeniden yapılandırılması

gerekmektedir.

KADİM projesi kapsamında bugüne kadar;

- ✚ Projeyi yürüten Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nda Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü oluşturulmuş,
- ✚ İlgili bakanlıklar, sosyal taraflar ve sivil toplum kuruluşlarının müsteşar veya genel sekreterlerinden oluşacak Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Koordinasyon Kurulu meydana getirilmiş,
- ✚ Projeye ayrı bir bütçe tahsis edilmiş,
- ✚ Proje uygulama süresi 24 ay olarak belirtilmiş,
- ✚ İl İstihdam Kurulları Toplantıları düzenlenmiş,
- ✚ Proje 4 Ekim 2006 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe girmiştir.

Kaynaklar

<http://www.ssk.gov.tr/wps/portal>

<http://www.basesgioglu.org>

<http://www.calisma.gov.tr/istatistik/istatistik.htm>

<http://www.iskur.gov.tr/>

<http://kadim.istanbul.gov.tr/Portals/Kadim/images/proje.pdf>

http://www.csqb.gov.tr/sqb_web/sunum/tr.pdf